didaskalia
gazeta teatralna

Z numeru: **Didaskalia 191**
Data wydania: luty 2026
Źródło: https://didaskalia.pl/pl/artykul/wegajty-peregrynacje-w-drodze-i-strumieniu

/ TEATR W KSIĄŻKACH

Węgajty: peregrynacje „w drodze i strumieniu”

Katarzyna Fazan

Magdalena Hasiuk, *Teatr Węgajty. Wyprawy – Działania – Przedstawienia. W strumieniu*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2024

Joanna Kocemba-Żebrowska, *Teatr Węgajty. Wyprawy – Działania – Przedstawienia. W drodze*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2024

Dwa tomy monografii Teatru Węgajty napisane w ścisłej współpracy przez Magdalenę Hasiuk i Joannę Kocembę-Żebrowską to dylogia: znakomicie pomyślane dzieło komplementarne. Tomy mogą funkcjonować osobno, ale działają przede wszystkim wspólnie jako przykład dobrze zaplanowanej i zrealizowanej pracy w duecie. Projekt ma wymiar prekursorski, bo choć temat Węgajt fascynował i innych badaczy – nie tylko teatrologów, lecz także socjologów, antropologów, etnografów – nigdy nie został tak wyczerpująco opracowany. Powstały nieliczne książki, pojedyncze rozprawy, studia, artykuły, prace, także magisterskie, albowiem nietypowe zjawisko kulturowe przyciągało młodych ludzi. Autorki potwierdzają, że teatr był doceniony w

pismach branżowych, w jego działaniach uczestniczyli badacze rozwijający publiczny dyskurs, tacy jak Zbigniew Osiński, Tadeusz Kornaś, Edwin Bendyk, Zofia Dworakowska, Wojciech Dudzik, Leszek Kolankiewicz, Justyna Sobczyk (i wielu innych, autorki tworzą długą listę), same jednak realizują ambitny cel „ujęcia całości", tak aby zaświadczyć, czym była, stawała się i czym jest obecnie formacja nieinstytucjonalna powstała w początkach lat osiemdziesiątych, choć zalążki Węgajt wynikające ze spotkań założycieli były wcześniejsze. Opisują różne etapy działalności formacji outsiderskiej, dziś nieomal żywej legendy, kierowanej głównie przez polsko-niemieckie małżeństwo Sobaszków, Wacława i Erdmute, włączających do życia w sztuce wiele osób w sposób twórczy i partnerski. Wypracowany dwugłos to zatem pierwsza – niezwykle obszerna, licząca w sumie ponad tysiąc stron – monografia tego (nie tylko) teatru, wyposażona w bogaty materiał ikonograficzny, zbierająca pełny stan badań i zawierająca kalendarium przedstawień.

Na wstępie warto zauważyć, jak pozycjonują się wobec przedmiotu opisu autorki: ich deklaracja w obliczu dzisiejszych przewartościowań na gruncie humanistyki jest znacząca. Praca z jednej strony ma charakter badań historyczno-teatrologicznych, czerpie z szeroko pojętego archiwum, opiera się na materiale oralnym (wywiadach, nagraniach rozmów), ikonograficznym, istniejących, choć nielicznych dokumentacjach filmowych (np. filmach Waldemara Czechowskiego). Równocześnie ta historiografia łącząca nurty tradycyjnych badań w nowoczesnymi perspektywami naukowymi staje się efektem zaangażowania myśli i doświadczenia, umysłu ucieleśnionego: teatrolożki i kulturoznawczynie uczestniczyły w pracach terenowych i w ostatnich projektach, a zatem niebezpodstawnie nazywają wybrany nurt badań ukrytym nurtem autoetnografii.

Autorki podzieliły się tematami i ujęciem wynikającym z temperamentu naukowego. Pierwszy tom, *Teatr Węgajty. Wyprawy – Działania – Przedstawienia. W strumieniu* Magdaleny Hasiuk stał się opisem chronologicznym przedstawień, dowodząc źródeł literacko-kulturowych, odnajdowanych m.in. w twórczości Czesława Miłosza, Stanisława Vincenza, Edwarda Stachury, w relacjach z Krzysztofem Czajkowskim, czy poprzez epizod współpracy, a potem upamiętnienia Andrzeja Sulimy-Suryna, członka Łodzi Kaliskiej i poety osobnego. To tylko wybrane przeze mnie przykłady kręgu zainteresowań grupy, albowiem *W strumieniu* odsłania kulisy i efekty pracy z wieloma innymi osobami i źródłami artystycznymi. Pierwsza część monografii skupia się na działaniach performatywno-teatralnych, realizujących specyfikę spektaklu-spotkania poprzez tekst, gest, muzykę.

Drugi tom, *Teatr Węgajty. Wyprawy – Działania – Przedstawienia. W drodze* Joanny Kocemby-Żebrowskiej, opisuje działalność pozwalającą teatrowi wychodzić do ludzi, do wielu środowisk, peregrynować po różnie pojętych peryferiach w Polsce (np. na Łemkowszczyźnie), w Ukrainie (na Huculszczyźnie) i w Białorusi, a także w Niemczech i na Tajwanie. Warto dodać w tym miejscu, że działania za wschodnimi granicami Polski przed 1989 rokiem były obarczone ryzykiem, albowiem wiązały się z odkrywaniem religijno-ludowych tradycji zakazanych w rejonach objętych reżimem dawnego ZRSR, co poświadcza specyficzną polityczność tego teatru, nastawioną na ujawnianie i poznawanie trwałych, często utajnionych nurtów kultury. Wspólnie napisany wstęp (zamieszczony w obu tomach) ustawia monografię metodologicznie, dowodząc spełnienia precyzyjnych założeń. Pierwsza część, *W strumieniu*, napisana została z perspektywy tekstualno-semiotycznej, druga, *W drodze* – socjologiczno-antropologicznej. Metodologia ta została wyprowadzona immanentnie z praktyk artystyczno-społecznych: wielorakich, rozproszonych, dynamicznych, transformujących w

czasie i przestrzeni, co w niczym nie zaburzyło spójności opracowania, bo choć zdarzają się nieliczne powtórzenia – związane z poszczególnymi tematami – za każdym razem wybrane zjawisko (projekt, spektakl, tekst, seminarium) zostaje ujęte w innym kontekście.

Praca kreuje całościowe ujęcie, dowodzi wierności zasadom zespołu, m.in. w nastawieniu na spontaniczną kreatywność odpowiadającą zmieniającym się czasom, docenia umiejętności budzenia zainteresowania sztuką różnych środowisk: wiejskich, małomiasteczkowych, mapowanych w różnych regionach Polski i świata. Ujawnia respektowaną i rozwijaną przez Węgajty potrzebę odkrywania życia w sztuce jako zasady możliwej do odnalezienia na różnych etapach życia i w różnych okolicznościach: w domach pomocy społecznej np. w Jonkowie, w ramach *Wiosek teatralnych*, wśród ludzi starych i dzieci, amatorów i profesjonalistów-outsiderów. Panorama tych działań odsłania upór i wierność sobie, autonomię i wolę przetrwania mimo często niesprzyjających okoliczności społeczno-politycznych czy ekonomicznych, doświadczanych przez uczestników projektów zarówno w momentach biedy w schyłkowych latach PRL-u, jak i w okresie neoliberalnej transformacji, czy dzisiaj w czasach kultury (ledwo) żyjącej z grantów.

Autorki monografii zwracają uwagę na materialny kształt teatralności, podkreślają duchowy wymiar sztuki w jej ambicjach nieortodoksyjnie pojmowanej religijności jako związku z ekumenicznie traktowanymi tradycjami kościelnymi i ze wspólnotami ludzkimi. Prezentują grupę-wspólnotę-kolonię promującą awangardowość nie tyle jako nową i eksperymentującą abstrakcyjnie strategię artystyczną, ile jako impuls organiczny związany z nakłanianiem jednostek i całych środowisk do nowego widzenia świata, które wpisuje się w naturalne potrzeby ludzkie. Ujmują w relacji szczegółowej i poprzez uogólnienia działalność Węgajt jako autentyk –

pojęcie dziś ważne i dyskutowane, sztukę jako doświadczenie własne i proponowane wszystkim bliskim (sąsiadom, gościom, przyjezdnym, publiczności, poznawanym w wędrówkach rodzimych i zagranicznych „innym"), przeżywanie wzbogacające podstawowe formy świadomego uczestnictwa w świecie. Oba tomy monografii na różne sposoby wydobywają projekty pozwalające na poszukiwanie relacji z bytami ludzkimi, z bytami nie-ludzkimi, z krajobrazem, z ziemią jako materią tworzenia. Ukazują efekty praktyk często pozornie nieefektownych, zakorzenianych w surowych warunkach ubogiej infrastruktury, kulminujących w spełnieniach artystycznych nienastawionych na poklask, lecz oferujących wspólnotowe doświadczenie sztuki poszukującej.

Magdalena Hasiuk i Joanna Kocemba-Żebrowska dzięki wciągającej narracji przybliżają obiekt wymykający się, ruchomy, wciąż transformujący, jakim jest złożony organizm tego teatru. Ustanawiają jako żywe archiwum skrupulatnie zebraną dokumentację i dotychczasowe badania, ujmują wszystkie zróżnicowane praktyki, próbują w sposób plastyczny i zmysłowy dokonać rekonstrukcji efemerycznych zdarzeń. W monografię udało się włączyć metodologie pozwalające na docenienie działalności Węgajt związanej z ekologią, relacyjnością praktyk twórczych, partycypacją, aktywizmem społecznym, etnografią, kulturą inkluzywną, artywizmem i wieloma innymi typami działań, które dzięki dzisiejszym zwrotom kulturowym są szczególnie doceniane. Praca udowadnia jednak, że idee te (bez ideologii, manifestacji i oderwanych od praktyk założeń) w zasadzie od lat siedemdziesiątych zeszłego wieku były istotnym składnikiem pracy Sobaszków i towarzyszących im osób (np. Małgorzaty Zygadło-Niklaus i Johanna Wolfganga Niklausa), indywidualności zawsze traktowanych podmiotowo i czynnie biorących udział w praktykowaniu życio-tworzenia, często związanego z wysokim osiągnięciami sztuki wykonawczej szczególnie w obszarze rekonstrukcji

muzycznych i teatralnych.

Autorki nie zapominają o źródłach tego typu działalności tkwiących w kontrkulturze lat sześćdziesiątych XX wieku i później. Podkreślają początki w fascynacji *Special Project* Jerzego Grotowskiego jako źródła żywego doświadczenia świata, a w paru miejscach pojawiają się założenia sztuki praktykowane przez Josepha Beuysa; przywołane są ponadto relacje z Gardzienicami, z wyraźnym zaznaczeniem różnic obu formacji. Równocześnie Hasiuk i Kocemba-Żebrowska dowodzą prekursorstwa tej z założenia peryferyjnej kolonii artystycznej względem dzisiejszych przekonań twórców młodego pokolenia poszukujących sztuki działającej, kreowanej poza anachronicznymi, instytucjonalnymi strukturami miejskiej kultur. Podkreślają wieloletnie praktykowanie egzystencji poszukującej i twórczej w ramach niehierarchicznych relacji. Dwutomowa monografia staje się zatem niezastąpionym świadectwem unikalnego w skali światowej zjawiska społeczno-artystycznego, jakim są Węgajty, świadectwem napisanym z precyzją i pasją odpowiadającą żywotności samej formacji i towarzyszących jej ludzkich środowisk.

Wzór cytowania:

Fazan, Katarzyna, *Węgajty: peregrynacje „w drodze i strumieniu”*, „Didaskalia. Gazeta Teatralna” 2026, nr 191, https://didaskalia.pl/pl/artykul/wegajty-peregrynacje-w-drodze-i-strumieniu.

Autor/ka

Katarzyna Fazan

Katarzyna Fazan – profesorka w Katedrze Teatru i Dramatu UJ oraz w Akademii Sztuk Teatralnych w Krakowie. Kieruje serią wydawnicza Teatr/Konstelacje (WUJ). Jest autorką

monografii: *Projekty intymnego teatru śmierci. Wyspiański – Leśmian – Kantor* (2009), *Kantor. Nie/Obecność* (2019), *Pasaże scenografii. Praskie Quadriennale 1999-2019* (2022). Wraz z Anną R. Burzyńską i Martą Bryś wydała *Dziś Tadeusz Kantor! Metamorfozy śmierci, pamięci i obecności* (2014); angielskie wydanie *Tadeusz Kantor Today: Metamorphoses of Death, Memory and Presence*, (2014), wraz z Bryce'em Leasem oraz Michałem Kobialką zredagowała *A History of Polish Theatre* (2022).

Źródło: *https://didaskalia.pl/artykul/wegajty-peregrynacje-w-drodze-i-strumieniu*